DAGELIJKS LEVEN

J.C. Dekker, H.F.J.M. van den Eerenbeemt, K.P.C. de Leeuw, *Levensloop, cultuur en mentaliteit. Een geschiedenis van het alledaagse bestaan* (Tilburg University Press, Tilburg 1990) 262 blz., prijs *f*32,50.

Wat aten boeren in de middeleeuwen en hoe deden ze dat? Hoe was een 17e eeuws patriciërshuis ingericht? Welke vrouwelijke schoonheidsidealen waren er in de loop van de geschiedenis? Hoe werd in de verschillende bevolkingsgroepen gedacht over baden, over opvoeding, over verkering en seksualiteit? Dit soort vragen over het alledaaagse bestaan in het verleden interesseert leerlingen in het algemeen zeer bijzonder.
Dit boek biedt een prettig leesbaar overzicht van de vele facetten van het dagelijkse leven in West-Europa en geeft daarbij meest voorbeelden uit de Nederlanden. Dat gebeurt aan de hand van een driedeling naar tijd en cultuurpatroon: de pre-industriële periode (1350-1750), een overgangsfase (tussen 1750 en 1850/1900) en de industrieel-dynamische leefpatroon in de tijd daarna. Aldus worden de grote veranderingen in het leven van alledag goed zichtbaar. De lezer zou zich niet af moeten laten schrikken door de academische herkomst van dit overzichtswerk (colleges cultuurgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant), want afgezien van het ontbreken van illustraties heeft het de geschiedenisdocent en zijn leerlingen veel te bieden. Na de theoretische inleiding worden eerst de praktijken en gewoonten rond gebeurtenissen uit de levensloop beschreven: geboorte, kind, huwelijk en gezin, ziekte en gezondheid, ouderdom en dood. Daarna volgen diverse aspecten van de 'socio-culturele context', te weten: voeding, wonen, lichaamsverzorging, kleding, etiquette, opvoeding, onderwijs, kunst en cultuur. Het boek besluit met de beschrijving van de geestelijke en praktische veranderingen met betrekking tot godsdienst, religie en magie, arbeidsethos, mobiliteit, vrije tijd en armoede.

Doordat het boek zoveel onderwerpen in een zo lange periode behandelt, komt het niet tot een diepgravende analyse. Maar voor het gebruik in het voortgezet onderwijs heeft die beperking eigenlijk alleen maar voordelen: men krijgt een beknopt maar degelijk overzicht voorgeschoteld, gelardeerd met sprekende (en vaak spreekwoordelijke) voorbeelden. En wie meer wil wordt bediend met een gerubriceerde literatuurlijst van circa 150 detailstudies. Kortom: een absolute aanrader, zowel voor docenten als voor leerlingen uit de bovenbouw. Beide zullen er een prima toegankelijke schat aan gegevens over het gewone leven in aantreffen.
H.J.C. Termeer

M.G. Westen (red.), *Met den tooverstaf van ware kunst. Cultuurspreiding en cultuuroverdracht in historisch perspectief*, (Martinus Nijhoff, Leiden 1990), 210 blz.

Zoals de belangstelling voor de maatschappijwetenschappen en de sociale academies twintig jaar geleden een pendant vond in een toenemende aandacht voor de sociale geschiedenis, zo vindt de huidige interesse voor de cultuurgeschiedenis een parallel in de oprichting van nieuwe studierichtingen op het gebied van cultuur, beleid en voorlichting. Een natuurlijk gevolg daarvan is de groeiende vraag naar overzichtelijke inleidende literatuur, een behoefte die bij gebrek aan een gevestigde traditie niet onmiddellijk ten volle bevredigd kan worden. De bundel *Met den tooverstaf van ware kunst*, een verzameling historische opstellen over cultuurspreiding en cultuuroverdracht in Nederland van de renaissance tot heden, kan worden beschouwd als een typisch product van bovengenoemde ontwikkeling. Hoewel het boek primair is bedoeld om studenten inzicht te geven in de spreiding van kunsten en wetenschappen en de ideologie daarachter, hebben twee van de acht bijdragen de maatschappelijke relevantie van de beoefening van de letteren en de (kunst)geschiedenis op zichzelf tot onderwerp - een interessant vraagstuk, dat echter, gelet op de eenheid van de bundel, beter buiten beschouwing gelaten had kunnen worden.
Tegen de opzet van de bundel kunnen nog enkele andere, zwaarwegender bezwaren worden ingebracht. De artikelen zijn nogal ongelijksoortig van karakter en overlappen elkaar op soms hinderlijke wijze, terwijl bepaalde onderwerpen niet of slechts terloops aan de orde worden gesteld. Bovendien wordt het concept 'cultuur' en de ontwikkeling daarvan onvoldoende geanalyseerd; in plaats daarvan beperken de meeste auteurs zich stilzwijgend tot de cultuur in een *humanistische* betekenis, tot de 'hogere' uitingen van de beschaving.

Dat alles neemt niet weg dat de bundel, vooral dankzij enige afzonderlijke bijdragen, een aardig overzicht biedt van de spreiding van de cultuur en de verschuivingen in de ethische en esthetische normen. Boeiende perspectieven worden onder meer geopend door de Utrechtse historicus W. Mijnhardt in een degelijk opstel over genootschappen en beschavingsidealen in de achttiende en negentiende eeuw, M. Adang met zijn enigszins slordige maar uiterst boeiende *case-study* over socialisme en kunstopvoeding rond de eeuwwisseling en de historicus en vakbondsmedewerker F. Diepenbrock in een wat breder opgezet artikel over de ontwikkeling van culturele instellingen.
Centraal in de meeste bijdragen staat de feitelijke spreiding van materiële en immateriële cultuurgoederen onder een sterk groeiend aantal mensen van verschillende sociale achtergrond - een proces, dat nauw samenhing met diepgaande maatschappelijke veranderingen, met name vanaf het einde van de negentiende eeuw, zoals de staats- en natievorming, het ontstaan van nieuwe sociale en politieke groepen, de verstedelijking, industrialisatie en massaproductie. In de meeste artikelen wordt tevens geprobeerd een beeld te schetsen van de ontwikkeling van het denken over de relatie tussen cultuurspreiding en maatschappelijke vooruitgang.
Laatstgenoemd thema vormt in feite de rode draad van de bundel. De denkbeelden over de heilzame werking van de kunsten, de 'tooverstaf' waarvan een lid van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* in 1817 repte, hebben ten slotte de discussies over kunst, politiek en samenleving sinds de Verlichting gedomineerd. Dergelijke optimistische opvattingen lagen mede aan de basis van de toenemende activiteiten van de overheid op het gebied van de cultuur, een ontwikkeling die in Nederland haar hoogtepunt bereikte in de jaren zestig en zeventig. De actuele discussies over de taak van de overheid op cultureel gebied, de discussies over het omroepbestel en het onderwijs maken duidelijk dat dit thema niet alleen historisch gezien interessant is.
Frank van Vree

***Het raadsel vrouwengeschiedenis. Tiende Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis*, (red.) Francisca de Haan e.a. (SUN, Nijmegen 1989) 175 blz., prijs *f* 24,50.**

De reeks *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* bestaat tien jaar. Met vier bundels artikelen en zes themanummers heeft zij haar invloed laten gelden. Dat is een terugblik waard!
De redactie constateert een verschuiving van uitsluitend kritiek op de 'traditionele geschiedenis' naar ook een kritische ondervraging van het werk van feministische historicae. Tijd voor bezinning op de term vrouwen-geschiedenis: Welke vrouwen,